

Vychází 1., 10., 20.
každého měsíce o 10.
hodině. Expedicí se
nachází u Roberta
Veita v Nových ale-
jích č. 116.

DALIBOR.

Předplácí se: čtvrtl.
1 zl., půll. 2 zl.,
celor. 4 zl. rak. č.
S poštou: čtvrtl. 1 zl.
15 k., půll. 2 zl. 30 k.,
cel. 4 zl. 60 k. r. č.

Hudební časopis s měsíční notovou přílohou.

Odpočívá redaktor:
Emanuel Meliš.

Nakladatel:
Robert Veit.

Polská hudební přísloví.

Sestavil Václav Dunder.

„Nema prypovísky bez pravdy.“

Rusínské nár. přísl.

Hojně a bujně po slovanských krajích vykvétající překrásné plody ducha národního: „písňe a pověsti“ valně přispívají ku pravému seznání našich soukmenovců; než však i přísloví a pořekadla, tato, ať tak dím, národní filosofie, jsou též pro badatele slovanské osvěty vážným příspěvkem k bližšímu poznání pravdivého charakteru národa, byť i jen na jedno odvětví vzdělanosti jeho vrhaly pramínek světla. Pročež podávám čtenářům „Dalibora“ tuto několik hudebních přísloví polských v tom úmyslu a s tím přáním, aby se někdo z našinců o to pokusil, sestaviti podobná přísloví a pořekadla, v nichž se náš národní český důvtip objevuje, a jichžto počet zajisté dosti valný bude.

„Kadencyje Częstochowskie — ze skrzyni Jasno-Górskiej.“

Częstochowa jest lidnaté městečko v Polště na hranicích pruského Slezska s divotvorným obrazem Nejsvětější P. Marie v nádherném chrámu na Jasné Hoře, kde od dávna kapella kostelní — dosti bídne jak to často bývalo a posud bývá — hrávala; a poněvadž tato u vykonávání jednollivých částí hudebních děl za mši svaté na konec nikdy nehledívala; ano nečekajíc zavěracího akordu často na septimě — jakbys utnul — přestávala: povstalo z toho ono o dobrém hudebním sluchu Poláků svědčící přísloví, kterého též užívají chtějíce o špatných básních říci, že nejsou k ničemu, že nestojí za čtení, slovem „že jsou ze skříně Čęstochovské.“

„Jak dudy nadmiesz tak grają.“

Tento v Čechách vůbec známý nástroj jest bez pochyby jeden z nejstarších, neb původ jeho sahá až do šedých časův staroslovanských, *) a jest u prostého

*) Starožitnosti slovanské představují nám rytíře na vołyńce (na dudách) hudícího.

lidu polského a ruského posud velmi oblíben. Že jedna z nejhlavnějších částí tohoto nástroje, totiž měch, se buď z telecí aneb z kozí kůže zhotovuje, nazývají ho Poláci též k o z o u — k o b z o u, **) a Rusové v o-
f y ň k o u.

Výše uvedené přísloví kreslí člověka bez vlastního zdání: „Jak dudy nadmeš, tak hrají“ a výraz d u d a znamená v polštině hlupáka. Pozdnějšího názvu g a j d a (v Čechách k e j d y) užívá se na ujmu oblíby a jakoby s opovržením starožitných dud, což patrně vyslovuje polské přísloví: „Lutnista grać nieza-
cznie, aż gayda umilknie,“ v kterémž mimo to jeví se jisté rozdílení nižší hudby od umění hudebního a kladení jich proti sobě. Lutnia, po rusínsku b a n-
d u r k a (t h e o r b a n) podobá se asi nynější kytáře. Možní pánové polští drželi takových lutnistův na svých dvorích, a slávu jednoho z nejvýtečnějších lutnistův polských, jenž byl ozdobou dvoru krále Zykmunta Sta-
rého, zachovalo nejen přísloví: „Nie każdy weźmie
po Bekwarku lutnią,“ ale zvěčnil ji též vě-
hlasný pěvec Jan Kochanowski.

U Rusínů nazývá se d u d k a (s u p i ř k a) píšťala, na které prostý lid na Červené Rusi a na Ukrajině ob-
líbené své dumky hrává, a přísloví od tohoto nástroje vzaté: „Ne v tuju dudku hrajuť“ odpovídá polskému: „Nie s t é j b e c z k i z a c z e t o“ t. j. ne z toho sudu začato, a pronášívá se jako upomínka, když chce někdo něco úmyslně zamluvit odvracuje ho-
vor od rozpočatého předmětu. Jiné zas přísloví: „Jak
č o ř o v í k v o č e r e t v l í z j e — t o v k o t r u
s c h o č e d u d k u h r a j e“ — líčí člověka, který
vlez do rákosí na jakou mu libo píšťalu si zahrati může
— t. j. který zbohatnuv všeho si vybrati může.

*) K o b z a jest též národním hudebním nástrojem v Irsku, kde podnes scházívali se kobzaři čili du-
d a r i ve vesnicích, zvláště v čase kostelních slavností k odbývání uměleckých zápasů; a tedy množství lidu shromažďuje se, aby uslyšeli bečící kobzu a šedovlasí starcové činíce rozsudek vyvolávají vítěze mezi soupeři.

Ačkoliv jazyk polský má zvláštní výraz odpovídající českému „hudba,“ přece užívá se v obecné mluvě nejvíce cizého „muzyka“ a výraz ten jest: gędźba, odtud gędzić (housti), naczynię gędziebne (hudební nástroje). Slovo gędzić pochází zas od staroslovanského nástroje gęsl, a Bojanova gęsl znamená tolik co Apolova lyra aneb varyto Lumírovo: „ký slovy i pěniem bieše pohýbal Vyšehrad i vsě vlasti“ — totiž ideálně hudbu — básnictví vůbec aneb nejznamenitější hudební nástroj, jehož se užívalo ku provázení zpěvu. Dávnější básníci slovanští často uvádějí gęsl — gusle — husle — v svých útvorech vzpomínajíce o guslařích — o těchto národních bardech slovanských. Notio adhaerens černokněžnictví a čarodějnictví ve výraze gusla svědčí o starožitném jeho původu, když pěvcové ve své dávnověkosti zanášeli se spolu i věštbami.

„Nie śpiewaj Alleluja aż po wielkim piątku.“

Halleluja aneb alleluja, slovo hebrejské, tolik co české chvála Bohu, vyznačuje velkou radost duševní; výše uvedené zas přísloví odpovídá českému: „Nemluv hop, až přeskochíš.“

„W to mi graj“ říkává Polák, když mu někdo vyhoví, a Čech v takovém pádu poví: „To je voda na můj mlýn.“

Ostatně říká se po polsku o člověku, jenž má prázdné kapsy, že se stává „podivně musikálním;“ neb prý zvykle „spouští nos na kvintu“ „ne jednomu musí basovať,“ „ano často prý i Tadeuše zpívá.“ (Spuszczyc nos na kwintę — svęsif — spustif nos dolů — „bassować“ přizvukovat — nejíti za vlastní vůli; nýbrž řídit se dle rozmarů jiných a „śpiewać Tadeusza“ — chodit s mošnou po žebrotě).

Část theoretická při vyučování na piano.

Podává Fr. Blažek.

(Pokračování.)

Rozličné polohy trojzvuku.

Trojzvuk se nám vždy neobjeví v takové postavě, jak jsme se ho posud znáti naučili, by bezprostředně nad základním tonem se nacházela terce, a nad touto kvinta, a nad touto zase oktáva trojzvuku.

Máme-li ujíti chybnému pokračování, vyhověti rozmanitému a zpěvnému pohybování se hlasů, musí nám býti také volno, kterýkoliv intervall akkordu v kterémkoliv hlase (bassu, tenoru, altu, soprano) upotřebiti.

Dilem tedy z harmonických a dilem z melodických příčin se stává, že se klade do soprano brzo kvinta, oktáva neb terce trojzvuku. Rozdílné toto postavení trojzvuku nazýváme jeho polohou. Pojmenování však rozličné polohy akkordu řídí se podle toho intervallu, který se v soprano nachází. Nachází-li se oktáva v nejhořejším hlase, takové postavení trojzvuku jmenujeme polohu oktávovou; stává-li terce neb kvinty v soprano, v tom případě nazýváme polohu tu tercovou neb kvintovou. Následovně v trojzvuku C e g c jest poloha oktávová, C g c e tercová, C e c g poloha kvintová.

Některá z těchto tří poloh trojzvuku více, některá méně náš cit uspokojuje. Největšího stupně uspokojení dojdeme, nachází-li se v soprano tonika čili oktáva; méně ale uspokojeni budeme polohou kvintovou neb tercovou.

Odtud tedy přichází, že závěrek skladby se obyčejně stává oktávovou polohou trojzvuku, by se tonika v bassu i soprano nacházela; neboť ukončení kvintovou neb tercovou polohou — zanechává nás ve stavu toužebnosti a očekávání. — Úloha: Od cvičení rozličných poloh trojzvuku učeň dříve neustane, pokud nedovede trojzvuk na kterémkoliv stupni, v jakékoliv tonině, ve všech třech polohách hbitě hráti; neboť jinak nelze zručnost v akkordech dosáhnouti.

Těsná a rozšířená poloha akkordu.

Podle rozpoložení a vzdálenosti tonů, z kterýchž akkord sestává, známe těsnou a rozšířenou harmonii čili polohu akkordu.

Těsnou polohu akkordu nazýváme tenkrát, stojí-li části neb hlasy akkordu tak blízko sebe, vyjmouce bass, že žádný akkordní intervall mezi ni vložit se nedá. c e g c jest těsná poloha trojzvuku, jelikož mezi C-e, ani mezi e-g, ani mezi g-c žádný k tomuto akkordu náležející ton místa nemá.

Jsou-li naopak částky akkordu tak velkým prostorem od sebe povzdálené a mezi hlasy rozdělené, že se dá mezi tenor a alt, nebo mezi alt a soprán akkordní ton vložit, v tomto případě říkáme, že jest harmonie neb poloha akkordu rozšířená, rozptýlená: n. př. c g e c jest harmonie rozšířená, poněvadž mezi g-e (tenorem a altem) se nachází c; mezi e-c (altem a sopránem) leží neupotřebené g.

Podobně c c g e nebo c e c g nazvati sluší polohou rozšířenou neboli rozptýlenou.

Z těsné harmonie utvoříme sobě harmonii rozšířenou, dáme-li ton altu o oktávu níže do tenoru a ton tenoru přenechá-li se zase altu; nebo abychom se

určitěji a kratšeji vyjádřili, jestli se střední hlasy (alt a tenor) vymění neb obrátí, obdržíme z harmonie těsné harmonii rozšířenou; n. př. $c \bar{e} \bar{g} \bar{c}$ jest těsná poloha akkordu, naproti tomu $c \bar{g} \bar{e} \bar{c}$ poloha rozšířená, kteráž se stala tím, že jsme kvintu g položili do tenoru, terci e však dali za to zase do altu.

Těsná poloha akkordu jest ta nejpůvodnější a nejpřirozenější, rozšířená však, jak jsme viděli, jest z harmonie těsné umělým způsobem utvořena.

Zdali se vedení hlasův má díti v těsné neb rozšířené harmonii, spočívá v melodickém jich vyvinování, v jejich objemu a závisí také ve vyjádření výrazu a rozmanitosti.

Jenom střídáním a mícháním těsné harmonie s rozšířenou možná v jednotlivých hlasech zpěvnost a plynost docíliti, nepříjemné, protimelodické skákání hlasů zaméziti, ba i také chybné pokračování — dá se začasť pomoci těsné neb pomoci rozšířené harmonie obejiti. Pročež by bylo pošetilé, kdo by tvrditi chtěl, že každá delší harmonická věta výhradně v rozšířené neb těsné harmonii se stejným prospěchem se dá provesti.

Při harmonisování musí se vždy také (zvláště při skladbách pro zpěv) na přirozený objem hlasu hleděti; kde se toho nešetří a přirozené meze hlasův překračují, tam také harmonická síla se ztrácí. Několik tonů výše nad obyčejný objem nebude tak síle na ujmu a protivné, jako o několik tonů níže pod objem hlasu. *)

Z blízké polohy intervallů dá se souditi, že souzvuk těsné harmonie jest plný, vrchní tři hlasy že příliš dohromady splývají, což zřetelnosti v rozeznávání hlasův od sebe a volnému jejich pohybu nemálo vadí.

Těsná harmonie jest z větší části odkázána na hrani generalbassu, nebo se zhusta objevuje ve skladbách pro hlasy zblíženě a zpříbuzně, pouze z mužských neb pouze z ženských hlasů složené. — Tam kde zase zapotřebí jest větší prostory a rozvinu, zvláště středních hlasův, jejich souměrnosti, proniknutí a jasného se líšení, pak vznešeného zvuku — tam také prospěšné se ukáže užívání rozšířené harmonie. — Úloha: Nejen v těsné ale i také v rozšířené poloze akkordu musí se žák později pokusiti příklady vypracovati a hráti. Prozatím postačí, ukládá-li se žákovi, by udělal z těsné polohy rozšířenou polohu trojzvuku.

Souvislost trojzvuku.

Pokračující od akkordu k akkordu, hledíme hlavně k tomu, by panovala mezi nimi souvislost, takřka aby

*) Obyčejný objem sopránů [či diskantu] jest od c do g neb a

| | | | | | | | |
|---|---|--------|---|---|-----|---|-----|
| ” | ” | altu | — | ” | g | ” | e |
| ” | ” | tenoru | — | ” | e | ” | g |
| ” | ” | bassu | — | ” | E | ” | d |

z předcházejícího akkordu následující akkord vyplýval. Splývání a sloučení dvou akkordů spočívá v jich příbuznosti a souvislosti.

(Pokračování.)

Dějiny a charakteristika hudebních nástrojů.

(Pokračování.)

Klarinet.

Nástroj tento vynalezen jest od flétnáře Jana K. D e n n e r a (nar. v Lipsku 1655 † v Norimberce 1707). Mezi roky 1690 a 1700 zhotovil první exemplář; zdaž to byl klarinet do C, B neb A, nedá se vypátrať; jen to je jisté, že jeho první klarinety toliko 7 dírek a dvě klapky a pak b měly. Později přidělána jest klapka b , an se tento ton jen uměleckým způsobem vyvesti dal. Dále zhotovena byla klapka s dvoučárkovaným cis neb des a es, kteréž svého času znamenitý zhotovitel nástrojů B. F r i t z († 1766) v Brunšviku nalezl. Klapku s jednoučárkovaným cis neb des nalezl později Lefevre; pomoci kteréž se také jednoučárkované gis neb as vyvesti daly. Dvorní hudebník Stadler ve Vídni učinil r. 1801 u klarinetu také změnu, že dolejší konec, totiž zvuční nálevku (schalltrichter) prodloužil a stranou ohnul, čímž ještě 4 hluboké tony malé oktávy dis, d, cis, c získsl. Nález tento však se nerozšířil. Mnoho a snad nejvíce přispěl k zdokonalení téhož nástroje velezasloužilý Ivan M ü l l e r. Vynašel klarinet s 13. klapkami, na němžto se ze všech tonin pohodlně hráti dá. Pro výbornou barvitost zvuku vzal na něj prostranství B-klarinetu přidělav pod klapky malé pružné kousky, jimiž se výhody dosáhlo, že dírký úplně byly přikryty a že při hře docela žádný chřest nepovstal. Oznámil r. 1814 svůj vynález konservatoriu Pařížskému; avšak nedošel příznivého výroku. Müller vynášel též tak zvaný altový klarinet, jenž se též hlubokým F-klarinetem jmenuje; začíná s malým c jako altoviola. Müller utvořil též nástroj z bassetního rohu. Podobný nástroj, jenž se klarinetobassem nazýval, zhotovil již dříve (1793) Jind. G r e n s e r v Drážďanech. Jeho objem byl od H až k tříčárkovanému F. Mnohem mladší je vynález J a n s e n s e, člena operu comique v Paříži, jenž pohyblivé kladky u klapek zavedl, čímž prsty pohodlněji s jedné klapky na druhou sklouznouti mohly.

Zhotovitel nástrojů H. J. Z i e g l e r ve Vídni zhotovil stroj k náhubce (mundstück), kterýmž jazýček tak pevně přidělán jest, že se tím úplně stejnosti docílilo. Vlhkostí při pískání nabubří totiž často náhubka a zvrtné tím jazýček. Ziegler tomu předešel kovovým plíškem, ježž dole připevnil. Bed. Čermák v Praze děla

to po něm a oba zhotovitelé nástrojů dělali na ten způsob své klarinety. V novějším čase zhotovil Szalkiewicz, první klarinetista při polské opeře ve Varšavě, náhubku ze skla, čímž prý ton velice získá.

(Pokračování.)

Kadence při hudbě figurální.

Nebude to snad nepřiležitě, varhaníka na jednu vadu upozorniti, s jakouž se bohužel často setkáváme, a které se přece velmi snadně vyhověti může. Jsou to ony prázdné, nepřislušné ano často rušící kadence při figurální hudbě. — Kadencí sluje jistá přestávka, jež se určitým po sobě sledováním dvou akkordů označuje, při čem se pozorovati sluší, aby první těchto akkordů na špatný díl taktu připadl. Zde však míníme kadenci v širším slova smyslu, připočítajíc k minulému pádu buď větší aneb menší hejno akkordů a chodů, kteřížto jej předcházejí. Musíme to bohužel kárati, že mnozí varhaníci, kdykoliv nějakou kadenci co úvod dělají mají, na nejvyšší způsob tonu sledujícího hudebního kusu na zřeteli mají, a pak dle potřeby rychle buď tím aneb oním tonem skončiti, aneb s jeho nastoupením prodlévati se přičiňují. Požadujeme však v tomto ohledu od dobrého varhaníka ještě něco jiného. Má-li kadence svého pravého účele dosáhnouti, musí opravdu přípravou a úvodem pro sledující hudební kus býti. Pročež musí:

1. V tom samém taktu držána býti, v jakémž hudební kus sepsán jest.
2. Musí varhaník při kadenci totéž tempo pozorovati, které při sledujícím kusu uvedeno jest. Tyto dvě potřebnosti může varhaník ku kadenci snadně připojiti, kdyli mimo způsobu tonu sledujícího hudebního kusu, což sám činívá, též takt a tempo na zřeteli má. Vyšší však ještě potřebnost kadence při hudbě figurální jest:
3. aby měla ten samý rytmus, jaký se při hudebním kusu, ku kterémuž za úvod slouží, nalezá. Toho může varhaník nejsnadněji docíliti, kdyli hlavní motiv hudebního kusu v kadenci zavzníti nechá, a neb kdyli z tohoto hlavního motivu několik not v tom pádu vyvolí, kdyli to první skrze obsírnost kusu snadně k provedení není. Musí však tyto vyvolené noty co nějaká imitace neb progresse patřičně uvedeny býti. Jestliť arci k sestavení takovéto kadence více zapotřebí než nějakého povrchního pohledu na předložený hudební kus. Taková však kadence působí zcela jiný dojem, nežli ony kadence, od kterých by přísný uvahovatel po zrušení všeho předešlého jenom poslední dva akkordy státi nechal.

Pergolesovo Stabat Mater.

Z italského od Piazzzy přeložil kapelník V. Zavrta.

Giov. B. Pergolese (* 3. ledna 1710) studoval přírodu a znal se ve všech druhách umění, od náboženské vznešenosti až k žertovné hájce; od Stabat Mater až ku komické opeře; jsa pro svou jednoduchost s velikostí spojenou nenápodobitelný, povznesl harmonii k nejvyšší dokonalosti; i býval by vlastní své chyby opravil, kdyby nebyl v 26. roku svého stáří zemřel. Jsa na živě byl vypískán, solva že zemřel, vyhlášen jest za Rafaela hudby. Cesare Cantú. Storia Univ.

Bylo to dne 19. září 1735 na výroční svátek sv. Gennara, patrona Neapolského. Domy téhož města byly praporci z národních barev zdobeny a na bohatých stanech skvěly se zlatem protkané znaky, jimiž mořský vánek jemně zahrával.

Moře bylo klidné, nebe objevilo se se svým blan-kytem opět v průhledných vodách zátoky, a příroda vzala na sebe, jakoby s radostí národa harmonický celek tvořiti chtěla, tento nádherný sváteční oděv.

Dav lidí, mužů, ženských, dětí, vojínův, cizozemcův chtějí vznešeným obřadům přítomni býti, tlačil se do krásné a široké Toledské ulice k chrámu sv. Gennara, kdež se zázrak o tečení krve téhož Neapolského mučedníka opakovati měl.

Mezi všemi ženskými, jež zvědavost neb možná také neodolatelné milkovnictví k oknům Toledské ulice přilákala, obracela na sebe pozornost dívka as osmnáctiletá svým nanejvyšší jednoduchým avšak vkusuplným oděvem a ještě více bledostí svého obličejce, jež jakési vnitřní tajné sklíčení naznačiti se zdála. Její rusé vlasy — řídkost to v Neapoli — splývaly jí u velkých kadeřích na sněžné šíji, a její štíhlá krásně rostlá postava svědčila dostatečně, že se její narozeniny pod žhavým nebem Neapolským neslavily.

A tak tomu bylo. Uzřelaf Boží světlo v Londýně, a její otec lord Bulwer sídlil v hlavním městě obou Sicilií co vyslanec anglický. Miss Betzi, tak se jmenovala dívka, nezdála se bráti velkého podílu v radosti lidu; její myšlenky byly jinde a její oko obracelo se ustavičně k náměstí královského paláce.

Konečně bylo viděti neapolského rybáka vysokého vzrůstu tlačícího se davem lidí mu odporujících, an spěchá k paláci anglického vyslanství. Miss Betzi sotva ho zpozorovavši zmizela od okna.

V tom okamžiku zahřměla děla z Castell-Nuovo v přístavu; vojenské trouby ohlašovaly přítomnost krále Neapolského. Vojáci dělali a řadili lid na obou stranách silnice a královské komonstvo stoupalo majestátně ku předu.

Setnina Švýcarů a garda šla před králem, jenž obklíčen jsa skvělým dvorním státem a cizími vyslanci imposantní tah tento dokončil. Jakmile syn Filipa V., krále Španělského, na velkém náměstí se objevil, otrásl se velice jeho velkoduché srdce jednohlasným voláním: Eviva! (ať žije) shromážděného lidu, a co vnuk Jindřicha IV. přísahal, svůj vlastní život nasaditi za blaho národu, jenž mu s takou oddaností a s tak všeobecnými výlevy srdce svou lásku na jevo dával.

Lord Bulwer, jemuž pouze víra zbraňovala této slavnosti přítomnu býti a krále Neapolského k chrámu sv. Gennara doprovoditi, zůstal se svou dcerou a se svým komonstvem v anglickém vyslaneckém hotelu.

Miss Betzi objevila se brzy na to trudnější než jindy na balkonu a na vzdor všemu snažení a řečení lorda Bulwera, by ji vyrazil a těžkomyslnost její zapudil — navzdor všemu setrvala v hlubokém a traplivém mlčení.

Druhý výstřel pocty dělostřelstva oznamoval rozsáhlému městu vykonaný zázrak. Na toto takřka magnetické znamení padlo nesčíslné množství lidí, kteří více místa v přeplněném chrámě nenašli, všeobecně a mimovolně na kolena, tak jak se to stalo za času křížáckého tažení, když putující poprvé Jerusalems s hrobem vykupitele viděli.

V tomto okamžiku, v němž lord Bulwer tímto vznešeným divadlem před jeho zraky se rozprostírajícím poután a hluboce dojat byl, odebrala se Miss Betzi do své komnaty, kdež ji komorná její Giovanna (džovana) očekávala.

„Nuže,“ pravila Miss Betzi, „odhodlal se rybák Beppo?“

„Ano, Miss; avšak žádá 40 dukátův za cestu, jižto tam a nazpět podnikne. Praví, že přeplavení za času nočního nebezpečné jest a že se, by Vám posloužil, v šanc dá přisniti policie přístavní, která každý způsob přeplavení po odzvonění „Angelus Dei“ přísně v zátoce zapovídá.

„Nic neškodí,“ pravila Betzi, „dostav se po opeře do onoho pokoje u tajných dveří paláce a šaty syna Beppova, jichžto při plesu užiti chci, musí neomylně v tvých rukou býti. Buď však rozvážliva.“

Giovanna obdrževši pro Beppa určených 40 kusů dukátův od své velitelky odebrala se z pokoje. Sotva že byla odešla, želela šlechtná Betzi uvnitř toho, že dobré ženě, která vždy nejjemnější materské city na jevo dávala, že ženě této pravdu zamlčela, a aby trapnému citu ušla, četla po znovu lístek, jež jí rybák ve jmenu podesty ze Sorrenta přinesl.

„Ubohý Pergolese! tys tak laskavý a šlechtný, ty trpíš a jsi prost vši pomoci, co zatím já, tvá dlužnice, bohatstvím plýtvám a každé své přání absolutním roz-

kazem uskutečniti mohu! Ach! nesmím ho nižádným způsobem jeho nešťastnému osudu ponechati; vždyť on to jest, jenž pro mne trpí! . . . A kdyby se pro mne do jezera Albanského nebyl vrhl, nebyl by v tomto bídném, zlém stavu, jenž jeho život zničití hrozí. Ach, kdybych se jen osměliti mohla, promluvila bych s otcem o nešťastném stavu mého učitele zpěvu. — Ach! já to nemohu! Bylo by to vyznání, kteréž sama sobě sotva učiniti s to jsem. . . . Proč jsem se nenarodila pod nuznou střechou Pergolesovy matky! Hned bych byla u něho a mohla bych mu celý svůj život věnovati. Když ho nesmím milovat, doložila Betzi zlykavě, prokážu mu alespoň onu útrpnost, již nikdo nešťastnému odpřítí nesmí. Ano, ano, půjdu do Sorrenta, aniž s ním mluvíti budu. . . . aby mi popřáno bylo, jej po třech měsících alespoň viděti a již to mne šťastnou učiní.“

Téhož dne o jedné po půl noci viděl strážce přístavu při záři lunny malé odplutí loďky, kteráž pokradmo vyváznouti se snažila a k Sorrentu zaměřila. Po mnohých marných napomináních, by se loďka do přístavu vrátila, střelil strážce po uprchajících; avšak kule padla mimo ně do vln. Brzy zmizela v noční mlze lehká kocábka, jsouc příznivým větrem hnána, s rybákem Beppo a jeho soudruhem.

Slunce zašlo a poslední zvonové zvuky doznávaly „Angelus Dei“ z kostelních věží Sorrento, když Pergolese k své staré matce, dobré to Nině promluvil: „Jdu na přímoří, bych požil zdravého povětří; přijde-li můj přítel Duni, rcete mu, že mne najde sedícího u obrazu Matky Boží, madonny dei pescatori.“ Na to odešel.

Nina spatříc, že je bledší a zemdlenější než obyčejně, přisvědčila neodvětivší kynutím hlavy.

Sotva Pergolese se od matky své vzdálil, obrátil svůj bolestný hled k Neapoli a vzdechl.

Ach Betzi! kdy tě opět spatřím? kdy přijde den, na němžto tvůj nebeský hlas mého sluchu k útěše se dotkne? Zachránil jsem ti život proto, abych tě navždy ztratil?

Přišel ku přímoří, posadil se na stupně kaple rybářské. Madonna, ochrankyně přístavu Sorrentského, jest ona se sedmi ranami. Sochař vypodobnil ji, ona má srdce sedmi meči protknuto, co zatím její páže umírajícího vykupitele podporují. Pohled na tuto krásnou sochu poskytl něco klidu srdci mladého umělce, a nápis „Stabat mater dolorosa“ nad sochou přidělaný vzbudil v něm myšlenku, tento zbožný a svatotklivý hymnus v hudbu uvesti. Juž nastala noc a dobrá máti Pergolesova byla plna ouzkosti, aby se milému synu nic zlého nestalo; avšak tento se právě navrátil.

(Pokračování.)

FEUILLETON.

Z Prahy.

Novoměstské divadlo. Dne 1. září vystoupili v operě „*Lucrezia Borgia*“ od Donizettiho po druhé paní Norsesová z Brna a pan Erl od c. k. dvorní opery z Vídně, ale nerozebráli nižádným způsobem dosti četné obecenstvo. Paní Norsesová nemajíc dostatečného orgánu a technické sběhlosti nedostála úloze své, co zatím pan Erl temným a drobivým hlasem vyniknouti nemohl. Dne 4. t. m. provozovala se opera „*Tell*“ od Rossiniho. — Dne 6. t. m. vystoupila pohostinsku v operě „*Židovka*“ od Halevyho sleč. Elbeova od městského divadla z Rigy co „*Recha*“, chtějíc se ucházeti o uprázdněné místo primadonny. Sleč. Elbeova je, může-li se dle prvního výstupu souditi, nadaná a povážlivá zpěvačka, jež příjemným orgánem dostatečného objemu a dosti vyrovnaným sopránem vládne. Jasná vokalisací, čistá intonací, pěkný výraz a hra zasluhuje chvalného uznání. Sleč. Elbeova byla několikrát volána. Neméně vyznačila se sleč. Prauseova (Isabella), pan Bachmann co Eleazar a pan Hertzsch (kontur). Slabého úspěchu dosáhl pan Wiedemann (Arnauld) zápase vši silou s těžkostmi své partie.

— Pro měsíc říjen chystá se na zdejším divadle opera *Cola Rienzi* od Richarda Wagnera. Obsazení partií je následující: Raymondo (Hovemann), Colonna (Hertzsch), Adriana Colonna (sleč. Míková), Orsini (Steinecke), Cola Rienzi (Bachmann), Irena (sleč. Prauseova), Ceco (Eilers), Baroncelli (Fektér) a posel míru (sleč. Lichtmayova). Opera tato je zvláště pro to zajímavá, že hrdina této zpěvohry Cola Rienzi v Čechách okolo 1350 na hradě Roudnickém uvězněn jest. Cola Rienzi byl tribun Římský, jenž v 14. století Římu k bývalé velikosti dopomoci chtěl. Rienzi pozvedl se k velké slávě; neboť sám král Uherský a císař Ludvík ucházeli se o jeho přátelství. Petrarka v nadšených psaních ho rozjařoval. C. Rienzi zemřel r. 1353. Chocholoušek sepsal román téhož jména.

— Josefa Theodora **Krova**, skladatele tak zvané husitské písně „*Těšme se blahou nadějí*“, ano Krova slovutného to barytonisty a váženého to učitele zpěvu — není více. Zemřel po dosti dlouhé nemoci 1. března 1859 o 9. hodině ráno v Draguignonu, jeden den cesty od Nizy vzdáleném. Krov zroz. as r. 1800 v novém Strašecí, byl co zpěvák r. 1814 při chrámě sv. Jindřicha a Havla v Praze, studoval gymnasium, r. 1821—23 filosofii a učil se r. 1822 a 1823 harmonii u V. Tomáška a vystoupil co dilettant dne 28. prosince 1823 v operě „*Švýcarská rodina*“ od Weigla v češtině dávané, v níž Richarda zpíval. R. 1824 vystoupil co ochotník v operě „*Vodař*“ od Cherubiniho, v nížto se velmi líbil. Krov počal práva studovati; avšak obdržev engagement do Peště, přijal jej, načež v Německu pohostinsku zpíval, a v roku 1830 do Prahy zavítal. V Praze zpíval co host v operách „*Othello*“, „*Josef a jeho Bratři*“, „*Faust*“, „*Tancred*“ a t. d. a došel výsledků. Na to odebral se v březnu 1831 do Německa. Téhož roku složil v Mohuči nyní světoznámou píseň „*Těšme se blahou nadějí*“, jižto Liszt pro piano uspořádal a v Praze vydal. Z Německa šel

Krov do Amsterdamu a roku 1835 do Londýna, kdež až do roku 1840 v koncertech vystupoval a mimo to ve zpěvu vyučoval. Roku 1858 cestoval k zotavení svého zdraví do Švýcar, kdež se se svým přítelem G. Herbstem sešel a s ním do Nizy se odebral. Krov zanechal svým bratřím velké jmění. Z jeho žáků slušno jmenovati Lady Lovelace, dceru slavného lorda Byrona. Obsírnější na původních pramenech se zakládající životopis J. Krova podáme v příštím čísle.

— V chrámě u sv. Jakuba provozovalo se dne 8. t. m. nové „*Zdravas Maria*“ pro mužské a ženské hlasy v českém jazyku od Prošky, ředitele kůru tamějšího chrámu. Skladba ta je zdařilá, vedení hlasů obratné a hudba textu přiměřená. Chvalné zmínky zasluhuje též p. Proškovo offertorium s průvodem orchestru, jež o vzdělaném hudebníku svědčí a při dobrém provozování pěkného účinku se nemine. Mimo tyto dávala se Mozartova mše do B. — Téhož dne provozovala se v chrámě u sv. Ducha nová velká mše do D-moll od J. Jonáka, absol. žáka varhanické školy.

— Dne 8. t. m. zemřel po dlouhé nemoci pan J. Spanner, virtuos na flétnu a člen orchestru stavovského divadla. Dnes o 2 hodinách odpoledne je pohřeb.

— Náš krajan pianista L. Knina, jenž as před půl letem také zde v koncertu vystoupil, koncertovav s úspěchem ve Lvově, Brodech, Žitoměru, přibyl se Schulhofem, bratrem Julia Schulhofa do Odesy, kdež co učitel hudby velkého účastenství dochází. V koncertě jeho v Žitoměru účinkoval též Pražan pan Jandl, žák konservatoria Pražského.

— Kapelník chrámu u sv. Víta pan Jan Nep. Škroup obdržel prostředkováním J. Em., papežského vyslance ve Vídni od 20. lipna t. r. datované psaní z Vídně, v němž J. Sv. papež Pius IX. za doručení „*Manuale*“ v Praze vydaného Škroupovi díky skládá a mu k studiím, jimižto si o zpěv kostelní zásluhy získal, štěstí přeje a apoštolské požehnání uděluje.

— Mladý bassista, pan Martin Hrubý, jenž svá zpěvní studia v ústavě Čabouna dokončil, obdržel místo u divadla ve Freiburgu.

— Naše krajanka, slečna Johanna Tonnervová, operní zpěvačka, jest ku knížecímu dvoru v Greitzu co učitelka zpěvu povolána.

— Slovatný náš skladatel pan W. H. Veit složil první svou symfonii, která se v říjnu v koncertě „*Gewandhausu*“ v Lipsku ponejprv provozovati bude. Dílo toto uslyšíme také v Praze v koncertě zasloužilého pana Fr. Škroupa v měsíci listopadu.

— Jakého účastenství fabrikací hudebních nástrojů v Čechách dosahuje, dosvědčují zakázky, které zdejšímu výtečnému zhotoviteli nástrojů, panu Horákovvi z Rusi, Anglie, z Turina, Štokholmu a t. d. docházejí. A skutečně zhotovuje tento činný mistr výtečné dřevěné dechové nástroje, n. př. flétny, fagoty, hoboje a zvláště překrásné klarinety, kteréžto zdejší konservatorium od něho odebírá. Upozorňujeme pány učitele, ředitele kůru,

kapelníky a hudebníky vůbec na nástroje páně Horákovy; anto vedle pěkné solidní práce také levná cena nástroje tyto doporučuje.

(P. N.) Z B l a t n é, 31. srpna. (Hudební zábava.) Včerejšího večera měli jsme zde zábavu, kterou v tak malých městech, jako naše jest, velmi pořádku nalezáme. Příčiněním několika zdejších pánů, obzvláště ale pilného pana učitele Martinovského, byla zřízena hudební zábava, jejížto čistý výnos k zřízení obecné nemocnice určen jest. Osoby, ježto k této zábavě přispěly, byly kromě houslisty p. E. a tenoristy p. U. naskrze domácí rodáci. Náš proslulý p. Strakatý přednášel několik českých písní velmi zdařile a cituplně, též i sleč. Lindnerova, divadelní zpěvačka v Magdeburce, taktéž rodem z Blatné, zpívala několik písní německých, mezi nimiž písní „Nachahmung der Vögel“ nad jiné vynikla. Pan S., žák Pražského konservatoria, přednášel dvoje variace na basu, a sleč. H. variace na piano velmi uměle, a oba dokázali velikou zběhlost.

(V. L.) Z C h l u m c e nad Cidlinou. Přesvědčení jsouce, že Vám každý dopis o zvelebení hudby, zvláště kostelní, vítán jest, podávám zde zprávu o stavu hudby naší, jejíž rozkvětem vnějšť hla původce náš obezřelý, o zdejší hudbu zasloužilý učitel a ředitel kůru, pan Josef Vokroulecký, který po celý čas svého již třicetiletého ředitelství kůru, údy jak vokálního sboru tak i ostatní hudebníky si neunavně cvičí; nešetří nákladu na vkusné a spolu výtečné plody proslulých skladatelův kostelní hudby. Však, kdyby i sebe více se ředitel kůru přičinil a scházelo spoluúčinkujícím pravé ochoty, co může ředitel počítí? — Ke cti našich p. dilettantův budiž zde vyznáno, že jim ochotnosti neschází, a že na nabídnutí se strany ředitele nejen k službám božím, ale i k hudebním zkouškám, pakli nějaká nová mše by se dávatí měla, (což ovšem dost často se stává) mile rádi se scházívali; a tak se stalo, že hudba zdejší utěšeného rozkvětu dosáhla. V obyčejné neděli dávají se díla výtečná, jakož jsou mše od W. A. Mozarta (2 velké, 4 menší mše), od Haydna mimo jiné velká mše do D-moll (letos o svatodušních svátcích výborně provedena), od téhož „sedm slov“ se dávalo letos na velký pátek; — od slovutného našeho V. H. Veita nová mše (o letošních velikonocích zdařile provedena), potom od Eyblera, Führera, Horáka, Maška, Tomáška, Škroupa, Widerhofra, Diabelliho, Lickla, Rödra, Drobiše a j. v. — Kromě mnoho jiných krásných gradualí a offertorií dávají se často buď za graduale neb offertorium české čtvero zpěvy mužské, jakož jsou: Ty nás co duch obletáš, Slyš nás hospodine, Zdravas Maria, Otče náš a j. v. Je vůbec žádoucnó, by každému městu se tak o kostelní hudbu pečlivého ředitele kůru dostalo, jako je náš p. J. Vokroulecký. — Také salonní hudba počíná si dosti chvalně pod vedením pana V. Málka.

B a d e n - B a d e n. (Koncert Berliozův). Dne 29. srpna slavila se ve skvěle osvětleném hlavním sále konversačního domu velkolepá slavnost, jižto pan Benazet ročně uspořádává, aby úplný čistý výnos fondu pro vystavení tamní nemocnice věnoval. Berlioz v čele skvě-

lého orchestru, jenž z umělců velkovévodské kapelly z Karlsruhe, zdejšího lázeňského orchestru a s povolanými sem umělci ze Stuttgartu, Výmaru a Strassburgu sestaven byl, řídil koncert tento, v němž co solisté paní Paulina Viardot-Garcia-ová, pan Jul. Lefort (zpěvem), pan Th. Ritter z Paříže (na piano), pan prof. Wuille ze Strassburgu (na klarinet) a pan L. Engel z Londýna (na orgue Alexandre) účinkovali. Berlioz provedl dva výjevy ze své nejnovější ještě nevydané opery „Trojanští“, pak velký dramatický výjev prvního dějství mezi Cassandrou a Chorebesem a milostný duet mezi Didou a Aeneášem z 4. dějství, z nichžto Gluckův duch vane. Po provedení těchto výjevů byli Berlioz, paní Garciaová a Lefort hlučně voláni. Na to dávala se první věta ze symfonie „Romeo a Julie“ od Berlioze, ouvertura k „Vestálce“ od Spontiniho a Meyerbeerova ouvertura k operě „Pouť do Ploermelu“, kteráž poslední nadšeně přijata byla. Pí. Garciaová zpívala neporovnatelným přednesem virtuosní, koloraturní arii z Rossiniho opery „Cenerentola“ (popelka), jakož i dvě ruské a francouzské národní písně s nenapodobitelnými vděky. Ostatní umělci došli též hojně pochvaly.

B e r l í n. Nadaná zpěvačka sleč. Jakobsohnová, žákyně Pražského konservatoria, jejížto závadný způsob zpívání později pan Fr. Škroup napravil, přibyla sem a hodlá zde pohostinsku zpívati. — O vystoupení pana Vovorského co Robert d'ábel, píše znamenitý zdejší kritik E. Kosák takto: „Náš mladý tenorista učil se několik měsíců u obezřetného ředitele kůru Elslera a má jasný, čistý tenorový hlas, jenž velice na orgán Baderův upomíná. Jest neméně způsobilý pro výraz jemných pocitův jako pro heroickou deklamaci a pan Vovorský vyslovuje při tom každou sylabu vzorně a bezdialektně. Docela důležité živly jsou již při hromadě, avšak dosahují teprv své úplné platnosti znalou zpěvní methodou a pravými uměleckými zásadami, dle nichžto se mladý tenorista řídí. Těšili jsme se ze světla a stínu v jeho zpěvu, z častých a velejasných stop důmyslného pojmutí.“ — V Meyselově divadle studuje se parodie na Meyerbeerovu operu pod titulem: Pouť do Pankova aneb svatba kozou vzniklá.

B r u s e l. V září bude se tu odbývati zpěvní zápas dělnických sborův celé země. K tomuto zápasu dalo se 80 jednot as 3000 zpěváků čítajících zapsati.

E m s. Při koncertě, jež zde cellista Piatti a houslista Wieniawski nedávno dávali, byl také král Holandský, jenž byl tak hrou obou umělců uspokojen, že prvního hned za důstojníka řádu dubové koruny zvolil; zajisté to zřídke vyznamenání, jelikož se obyčejně rytířský kříž uděluje. Polák Wieniawski, jenž už dříve toto vyznamenání obdržel, dostal od krále drahocenný prsten s diamanty s jmenovni šifrou mocnáře.

F r a n k f u r t n. M. Sleč. Chaloupkova opustila zdejší divadlo.

H a m b u r g. Nedávno zemřel tu c. ruský kapelník Jindřich Romberg, nejstarší syn znamenitého And. Romberga, skladatele „Zvonu.“

H a n o v e r. Dvorní kapelník Jindř. Marschner, skladatel oper: Jindřich IV., Dřevokrádce, Lucretia, Úpír,

Templář a židovka, Hans Heiling, Zámek na Etně, Adolf Nassauský dán jest do pense a udělen mu čestný titul „generální ředitel hudby.“ Místo jeho nastoupí kapelník Fischer.

Karlsruhe. Na zdejším dvorním divadle chystá se ku provedení nejnovější opera Richarda Wagnera „Tristan a Isolda.“

Lehnice. Skladatel a pianista Jan Vogl z Petrohradu, jenž si svými skladbami a hlavně oratoriem „Zkříšení Lazara“ znamenitou pověst získal, navrátil se tyto dni z Paříže a z Londýna. Dobyv si v prvním městě svou kontrapunktickou znalostí přízně Rossiniho a Meyerbeera odebral se do Londýna, kdež na rozkaz královny oratorium Andersonovi, řediteli společnosti „Exter-Hall“ doručeno jest, by ho co nejdříve provedl. Některé jeho skladby provozoval Anderson se skvělým úspěchem u dvora.

Mannheim. Zdejší „Tonhalle“ vypsala cenu za nejlepší jednoaktovou operetku na text „Der Liebesring“, o nížto se 24 skladeb uchází.

Ostende. Nyní zde prodlévá mladá uherská virtuoska na housle slečna Bido-va, jež v konservatoriu Bruselském první cenu obdržela. Velkovévodkyně ruská Helena zřídivši hudební soirée pozvala ji, by v této zábavě účinkovala. Na znamení své přízně dala jí velmi drahocennou náprsní jehlici.

Paříž. Roger opustiv už několik dní lůžko bolesti, obdržel od svých kolegů uměleckou ruku, jež byvší od znamenitého strojníka zhotovena, 3000 franků stojí. Je to mistrovský kousek ohledem na rozmanitost pohybů, jež se jím provesti dají. Nová opera prince Poniatowského „Peter z Medicis“ bude zde ve velké opěře co nejdřív provozována.

Varšava. Ku konci minulého měsíce dávána na zdejším divadle nová polská 4aktová opera „Wianki.“ Hudbu k opěře této napsal Alexander Martin, rodilý Varšavian, jenž r. 1856 zemřel, libreto zase pochází od Baltazara Gwozdeckého. „Czas“ píše o tomto provozování: „Slušno zajisté dílu tomuto přiznati, že má do sebe v části hudební mnoho krásných a vznešených momentů, mezi nimiž nejlepší jest modlitba. Obsazení ale bylo tak nešťastné a špatné, že by nejen první výtvar mladého skladatele, ale i nejlepší dílo mistra mohlo zmáříti. Nám zdálo se býti úplně naopak, že totiž dílo takové by mělo býti podporováno hlasem i hrou umělců a pěknou dekorací. Ředitelství nešetřilo jak obyčejně ničeho, krom umělců, kteří to dílo měli vykonati. Každý ale po skončení opery nejlépe ocenil talent mladého skladatele, lituje předčasné smrti jeho. Martin žil nepoznan, umřel oželen, slovem skončil jako mnoho jemu podobných, po nichž se nikdo neptal za živa, nad nimiž ale po smrti nejedna slza prolila. Když Martin v první mladosti své se odvážil na tak trudnou a velikou práci, nelze pochybovat, že při dalším vývinu sil svých a při tak velké lásce k hudbě dále byl by pokročil a prospěl umění, které srdcem pěstoval. Tu jedinou snad útěchu může míti ze své předčasné smrti, že neslyšel provozovatelů prvního díla svého a alespoň se nad tím nermoutil.“

Víděň. V pátek dne 2. t. m. vystoupil ponejprv na c. k. dvorním divadle pan Vukovič co Max v „Čaroštreleci.“ Vukovič má silný prsní tenor, u něhož však zvučnost, blahoblasí, tav (schmelz) pohřešujeme. Tony objevují se forcirovány a stísněny. Možná, že cit sevrženosti na hlas jeho úrinkoval. V každém případě jest hlas jeho způsobitý a hodný vzdělávání a zasluhuje důkladného uměleckého vytríbení. Jeho přednesu nechybí vřelost a také jeho osobnost poroučí ho divadlu.

Výmar. Jeho svatost papež Pius IX. daroval dvornímu kapelníku doktoru F. Lisztovi za jeho zásluhy v oboru kostelní hudby komandérský kříž řádu sv. Řehoře Velkého.

Wiesbaden. Tyto dni hráli zde virtuosové: pan Wieniawski na housle, pan Ludwig na piano a pan Franco-Mendes na cello. Zpěv byl slečnou Schmitzovou od Stuttgartského dvorního divadla zastoupen. Pan Wieniawski přednášel Ernstovu fantasii na „Othello“ a své variace na ruskou píseň „Červený sarafan“ a líbil se velice. Franco-Mendes hrál fantasii na motivy z „Favoritky“ jakož i svou „Melodii“ a „Nocturno“ neúhonně, a pan Ludwig přednášel s úspěchem polonaise od Chopina (onevr. post.) a svou fantasie-mazurku „Slovanské sny“ a „Erinnerung“ (čís. 2) od Raffa. Návštěva byla četná. Wieniawski zakoupil Beriotovy znamenité koncertní housle, výtečný to nástroj od Maginiho za 20.000 franků (as 8000 zl. stř.). V prodávací listině prohlašuje Beriot, že se o houslí svých toliko ze zvláštního ohledu na velký talent Wieniawského loučí.

Dur a moll.

(Farinelli a Senesino.) Dva znamenití italsí zpěváci Farinelli a Senesino byli u dvou rozličných divadel v Anglicku engažováni a neměli příležitosti jeden druhého slyšeti. Neočekávaná náhoda svedla je konečně na jednom a témž divadle. Senesino hrál roli ukrutného, zuřivého tyranu, a Farinelli představoval nešťastného, přemoženého hrdinu. Sotva ale nešťastný rek arii pěti započal, pohnul tak zatvrzele srdce zuřivce, že Senesino charakter své role zapoměv, Farinellimu do náruče padl a jej srdečně k svým prsoum přitiskl. Tak mocně účinkoval zpěv Farinelliho! Obecenstvo bylo tímto výjevem hluboce dojata a obsypalo je chválou a potleskem.

(Cisár Josef II.) Cisár Josef II. vážil si zvláště Mozartových zpěvoher. Bylo mu to tedy velmi proti mysli, když slyšel, že Mozart pod velmi výhodnými výminkami do Berlína povolán jest. Při té nejprvnější audienci oslovil tedy umělce: „Jak Mozart, vy mne chcete opustiti? Toť málo kdy již jakou zpěvohru zase uslyším.“ S pohnutím políbil Mozart ruku dobrotivého císaře, a pravil: „Vaše jasnosti! já ostanu.“ „Proč pak jsi nepožádal,“ řekl potom jeden z jeho známých, „jemuž se touto rozmluvou svěřil, nějakého znamenitého zvětšení tvé mzdy?“ „Komuž by pak v tom okamžení, když císař tak přívětivě a srdečně mluví, takové žebračení napadlo?“ odpověděl Mozart.

Listárna. Panu J. K. v Budějovicích: Vaše psaní mne potěšilo. Sbory české jsou od F. Vogla, K. Slavička, L. Zvonaře, Blodka a t. d. které však tiskem nevyšly, leč za skrovný peníz dal bych je Spolkům zpěváckým opsati. Panu F. B. ve Velež.: Pište mi brzy. Zápisy do gymnasia jsou dne 29. t. m.